

Ogólnopolska Konferencja

Obrazki z nut

Druki muzyczne w kulturze XIX i XX wieku

22 XI 2019 Uniwersytet Wrocławski, ul. Szewska 36, sala 107

ABSTRAKTY

Mgr Jakub M. Łubocki

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego

Okładki druków muzycznych na tle ogólnej teorii okładkoznawstwa

W trakcie wystąpienia zostanie przedstawiona specyfika okładek druków muzycznych, jako jednego z typów okładek (rozumianych jednocześnie bibliologicznie – jako ochrona dokumentu, dostosowana do jego formy, treści, przeznaczenia i pochodzenia, o swoistych funkcjach i konstrukcji – oraz okładkoznawczo – jako produkt pochodzenia wydawniczego o specyficznych cechach edytorsko-estetycznych, historycznych, kulturowych, socjologicznych i semiotycznych nastawionych na wywołanie konkretnej reakcji u odbiorcy) i jednocześnie szczególnego typu okładki muzycznej (obok okładek płyt gramofonowych, kaset magnetofonowych, płyt kompaktowych itp.). Zaprezentowane zostaną podstawowe cechy tego typu okładek (struktura okładki: elementy konstrukcyjne, składowe i treściowe; funkcje okładki) współdzielone z innymi rodzajami okładek oraz te, które są dla nich specyficzne. Z treści wystąpienia będą wyłączone zagadnienia szczegółowej analizy historycznej i graficznej (wystąpienie będzie miało charakter teoretyczno-uogólniający). Tak przedstawiony przedmiot wystąpienia ukaże: 1. rozliczne perspektywy badawcze możliwe do przeprowadzenia przez przyszłych badaczy oraz 2. nadrzędną potrzebę kontynuowania badań w tym kierunku. Całość zostanie przedstawiona na tle podstawowych zagadnień i potrzeb okładkoznawstwa – nowej propozycji badawczej, choć nie nowego zagadnienia (prace z tego zakresu, dotychczas nienazwanego wprost, powstają co najmniej od lat 60. XX wieku) sytuującego się w obszarze nauk bibliologicznych. Dotychczas osobnych prac syntetycznych doczekały się okładki książek, płyt dźwiękowych, komiksów, dokumentów elektronicznych – warto, aby także okładki druków muzycznych zostały wprowadzone do tego panteonu. W ten sposób wystąpienie stanie się kolejnym krokiem w kierunku ukonstytuowania się interdyscyplinarnych badań nad okładkami jako samodzielnego zagadnienia badawczego, integrującego doświadczenia różnych dyscyplin naukowych wokół jednego (z funkcjonalnego punktu widzenia) przedmiotu. Wystąpienie zostanie oparte na własnych badaniach i spostrzeżeniach (J.M. Łubocki, *Okładka jako część dokumentu na przykładzie płyty gramofonowej w ujęciu bibliologicznym*, Warszawa 2017) oraz podstawowej literaturze przedmiotu (J. Dunin, *Okładka i obwoluta jako komunikat* [w:] *Sztuka książki. Historia, teoria, praktyka*, pod red. M. Komzy, Wrocław 2003; K. Detjen, *Światy zewnętrzne. O projektowaniu okładek*, Kraków 2018; P. Narbutowicz, *Sprzedać książkę po okładce. Techniki perswazji na okładkach książek literackich wydawanych w Polsce*, Warszawa 2012; M. Torzecki, *Okładki płyt. Rzecz o wizualnym uniwersum albumów muzycznych*, Poznań 2015).

Dr Anita Wincencjusz-Patyna

Katedra Historii Sztuki i Filozofii Akademii Sztuk Pięknych im. Eugeniusza Gepperta we Wrocławiu

Kolory tonacji, nie zawsze pięciolinie. Polska Szkoła Ilustracji a druki muzyczne

Intensywny ruch wydawniczy w Polsce w okresie PRL zauważalnie zaznaczył się także w obszarze druków muzycznych. Ofertę skierowaną do początkujących i rozwijających swe umiejętności instrumentalistów i wokalistów przygotowywało nie tylko Polskie Wydawnictwo Muzyczne z Krakowa, ale także niespecjalizujące się w tej dziedzinie, a przodujące w propozycjach dla młodego czytelnika instytucje stołeczne: Nasza Księgarnia oraz Biuro Wydawnicze „Ruch”. Te dwa ostatnie zwłaszcza publikowały książki, które najczęściej zawierały także prócz zapisu nutowego teksty „okołomuzyczne” przybliżające wiadomości o konkretnym regionie Polski, fragmencie rodzimej historii czy obyczajach.

O szatę graficzną tych wydawnictw dbali uznani polscy artyści, z których na szczególną uwagę zasługują Zofia i Andrzej Darowscy oraz Barbara Gawdzik-Brzozowska związani z ośrodkiem krakowskim oraz tuż z Polskiej Szkoły Ilustracji: Józef Wilkoń czy Zbigniew Rychlicki, współpracujący z Naszą Księgarnią i „Ruchem”. Wystąpienie jest krótkim przeglądem, pozwalającym ocenić wysoki poziom, oryginalność i różnorodność prezentowanych realizacji.

Mgr Kamila Staśko-Mazur

Instytut Muzykologii Uniwersytetu Wrocławskiego

Oprawa graficzna twórczości użytkowej Władysława Szpilmana

Piosenki rozrywkowe, pieśni rewiowe i masowe oraz dziecięce Władysława Szpilmana (1911-2000) stanowią najliczniejszą grupę wśród utworów kompozytora. Powstawały na przestrzeni blisko półwiecza. Oprawa graficzna muzyki użytkowej Szpilmana ukazuje więc panoramę stylistyk oraz koncepcji graficznych projektantów i wydawców tego okresu. Nawiązuje niekiedy do podwójnego statusu piosenek, prezentując informacje na temat wykonawców wersji fonograficznej lub stanowi jedynie ilustracyjną aluzję do tytułu i tekstu utworu. W okresie realizmu socjalistycznego odzwierciedla charakterystyczne motywy, ale i praktyki projektowania druków, których formuła przypominała wydawnictwa gazetowe. Powstałe wówczas serie wydawnicze – niemal pozbawione wątków ilustracyjnych – ujęte są w skromną ramę ornamentu. W opozycji do wymienionych stoją wybrane kolorowe wydania piosenek, jak choćby utworów dla dzieci, drukowanych w latach sześćdziesiątych. Ciekawe motywy graficzne towarzyszą również oprawie plastycznej sztuk teatralnych i filmu (z muzyką kompozytora) zachowanej w nielicznych źródłach ikonograficznych.

Mgr Michał Witek

Instytut Kulturoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego

„Wschód jest czerwony” – Chińska rewolucja na plakacie i w muzyce

Muzyka zawsze pełniła ważną rolę w propagowaniu rewolucji, szczególnie wśród niewykształconych mas konstytuujących przeważającą część społeczeństwa przedrewolucyjnych Chin. Muzyka, a szczególnie muzyka ludowa – pieśni oraz tańce, pełniły funkcję uniwersalnie czytelnego języka, który umożliwiał skuteczne przekazywanie treści o charakterze politycznym i społecznym oraz integrowanie wieloetnicznego i wielokulturowego kraju wokół idei rewolucji. Należy zauważyć, że wiele form muzyki – w tym tradycyjna muzyka chińska, opera pekińska, klasyczna muzyka zachodnia i popularna – były zakazane w epoce maoizmu, kiedy dominowała tzw. „muzyka rewolucyjna”. Tradycyjna muzyka ludowa była jednak do pewnego stopnia promowana i wykorzystywana, dzięki czemu przetrwała w regionalnych enklawach oraz w różnych formach muzyki pogrzebowej, herbaciarnianej i weselnej. W tym samym okresie na wzór radziecki kolorowe plakaty propagandowe towarzyszyły niemal każdemu wydarzeniu

politycznemu, które miało miejsce w Chińskiej Republice Ludowej od czasu jej powstania w 1949 roku. Plakaty te miały na celu mobilizowanie, informowanie, gratulowanie, inspirowanie, pouczanie lub uspokajanie ludzi. W połączeniu przekazu wizualnego i muzycznego Partia Komunistyczna znalazła potężne, nowe narzędzie propagandowe, którego oddziaływanie znacznie wykraczało poza dotychczas stosowane metody. Ogromne kampanie lat 50' i 60' opierały się w znacznej mierze na tym właśnie hybrydycznym typie propagandy, w którym ten sam przekaz był wzmacniany za pomocą różnych uzupełniających się elementów. W proponowanym wystąpieniu skupię się na analizie związków pomiędzy najbardziej znanymi utworami tzw. „muzyki rewolucyjnej”, a także ludowej, wykorzystywanych w kampaniach propagandowych, oraz towarzyszących im propagandowych ilustracji graficznych: plakatów, wydawnictw, ulotek, afiszy. Co ciekawe muzyka rewolucyjna (dziś głównie patriotyczna) i plakat propagandowy znakomicie odnalazły się w rynkowych realiach współczesnych Chin ludowych i nadal stanowią ważne narzędzie państwowej propagandy – obecnie skupionej głównie na sukcesie „okresu reformy i otwarcia”. Ukazanie skomplikowanych związków pomiędzy sferami przekazu graficznego i muzycznego stosowanych dla celów politycznych pozwoli lepiej zrozumieć trudną i wciąż stosunkowo słabo zbadaną historię chińskiej muzyki w XX w.

Dr Wioleta Muras

Instytut Muzykologii Uniwersytetu Wrocławskiego

Szata graficzna okładek pieśni masowych i piosenek rozrywkowych wydawanych w 1954 roku przez Polskie Wydawnictwo Muzyczne

Rok 1954 w PWM wyróżnia się szczególnym bogactwem okładek nut, zwłaszcza w zakresie wydań pieśni masowych i rozrywkowych. Z wydawnictwem współpracuje kilku autorów (m.in. Janusz Bruchnalski, Andrzej Darkow, Witold Skulicz), którzy tworzą projekty w podobnej konwencji stylistycznej. Na okładkach pojawiają się elementy nowopowstałej miejskiej architektury, wiejskich krajobrazów, scen odzwierciedlających treści piosenek. Symbolizm przedstawień ma bardzo socrealistyczny wymiar, widać operowanie konturem, stonowaną kolorystykę. Obrazowanie bliższe jest tutaj sztuce plakatu niż malarstwu (tytuły – hasła). W kontekście wcześniejszych wydań tego typu repertuaru w postaci jednolitej szaty graficznej w obrębie serii, są one dużo ciekawszą propozycją wydawniczą o walorach artystycznych. Z pewnością także miały większą siłę oddziaływania na potencjalnych nabywców.

Mgr Krzysztof Niżnik

Wrocław

Okładka płytowa, czyli muzyka w otulinie plastyki

Okładka płytowa może być analizowana – po części niezależnie – na trzech poziomach: jako opakowanie, źródło informacji oraz przedmiot o walorach artystycznych. Kolejność ta oddaje ewolucję sposobu jej postrzegania. Nie tracąc nic z funkcji użytkowych, stała się obiektem ocen estetycznych. Ciekawe jest śledzenie związków pomiędzy zarejestrowaną na płycie muzyką a towarzyszącym jej rozwiązaniom graficznym – od nawiązań bezpośrednich wynikających z tytułu utworu, poprzez konotacje historyczne bądź kulturowe, aż do relacji wymykających się tak prostym, oczywistym zależnościom. Warstwa plastyczna, której nośnikiem jest okładka, bywa dopowiedzeniem muzyki, stanowić może także formę jej współczesnej reinterpretacji. Często jednak jest też wykorzystywana jako szczególny – graficzny – emblemat rodzaju lub stylu muzycznego, wytwórni płytowej bądź serii wydawniczej. Warto przy tym zwrócić uwagę na rolę okładki płytowej po przełomie cyfrowym. Mówimy nie tylko o istotnym zmniejszeniu się jej rozmiarów i tego faktu konsekwencjach dla projektantów z jednej i poligrafów z drugiej strony. W zdecydowanej większości wypadków mamy bowiem do czynienia już nie z okładką – lecz z fizycznie odrębną od opakowania wkładką lub książeczką.

Mgr Joanna Konopczak

Oddział Zbiorów Muzycznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu

Zatrzymane w czasie. Wartość historyczna szaty graficznej druków muzycznych z kolekcji Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu

Celem wystąpienia jest omówienie dwóch grup wybranych druków muzycznych, znajdujących się w kolekcji Oddziału Zbiorów Muzycznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Pierwsza grupa to druki zawierające XIX- i XX-wieczne graficzne przedstawienia miejsc istniejących we Wrocławiu i na Dolnym Śląsku obecnie bądź w przeszłości. Druga grupa to druki zawierające fotografie i portrety związanych z muzyką osób, popularnych w XIX i na początku XX wieku. Podstawowe zadanie jakie przyświeca rozważaniom to zbadanie, czy ze względu na swoją szatę graficzną druki muzyczne mogą być dzisiaj rozpatrywane jako dokumenty historyczne, oraz jak wielką wartość w tym zakresie posiadają. Podczas omawiania powyższych kwestii pragnę zwrócić uwagę nie tylko na same obiekty i miejsca przedstawione na drukach, ale także sposób wykonania grafik i ich precyzyjność. Postaram się także odpowiedzieć na pytanie dlaczego zostały wydane w zestawieniu z konkretnymi utworami muzycznymi oraz na czym polega ich unikatowość.

Mgr Magdalena Wiącek

Biblioteka Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu

Grafika okładek druków muzycznych opublikowanych w oficynie wydawniczej Leona Idzikowskiego – wprowadzenie do zagadnienia

Referat jest poświęcony szacie graficznej druków muzycznych, wydawanych przez firmę LEON IDZIKOWSKI, która działała od połowy XIX w. do 1944 r. (do 1920 r. w Kijowie, potem w Warszawie). Oparty jest o analizę okładek publikacji zgromadzonych w Bibliotece Głównej Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu oraz dostępnych w bibliotekach cyfrowych.

Prof. dr hab. Zbigniew Jerzy Przerembski

Instytut Muzykologii Uniwersytetu Wrocławskiego

Przedstawienia muzyczne w ilustracjach zbiorów polskich pieśni ludowych wydanych w drugiej połowie XX wieku

Co prawda już w latach trzydziestych XX wieku powstawały w Polsce zbiory fonograficzne nagrań pieśni i muzyki ludowej – głównie przy Bibliotece Narodowej w Warszawie i Uniwersytecie Poznańskim, jednak nie przetrwały II wojny światowej. W tej sytuacji, wobec tego, że część wykonawców ludowych (śpiewaków, muzykantów) przeżyła wojnę, postanowiono nagrać ich ponownie, jak też innych. Służyła temu ogólnopolska Akcja Zbierania Folkloru Muzycznego prowadzona przez pracowników i współpracowników Państwowego Instytutu Sztuki (dziś Instytut Sztuki PAN) w latach 1950-1954. Plony Akcji opublikowano w szeregu śpiewników, w których zapisy nutowe (melodii i tekstów słownych) były zdobione rycinami przedstawiającymi motywy sztuki ludowej lub instrumenty, muzykantów czy kapele. Referat poświęcony będzie ilustracjom o tematyce muzycznej.

Mgr Joanna Gul

Biblioteka Kulturoznawstwa i Muzykologii, Pracownia Badań Pejzażu Dźwiękowego Uniwersytetu Wrocławskiego

Instrumenty muzyczne na okładkach nut

Jednym z najczęstszych tematów plastycznych obecnych na okładkach nut są, co oczywiste, sceny z instrumentami muzycznymi lub same instrumenty. Niekiedy ich wizerunek w prosty sposób odnosi się do obsady utworu, częściej jednak niesie określone znaczenia. Referat będzie próbą systematycznego spojrzenia na wizerunki instrumentów na okładkach druków muzycznych, wskazania ich cech, funkcji oraz różnych wątków. Materiał referatu jest częściowo związany z prywatną kolekcją nut śp. Andrzeja Dorędy, która stała się podstawą przygotowanej m.in. przez autorkę referatu wystawy okładek nut, prezentowanej we wrześniu 2019 r. w Kolekcji Zabytkowych Fortepianów i Pianin w Ostromecku koło Bydgoszczy.